

ІМІДЖ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ В КОНТЕКСТІ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті розкрито окремі пріоритети роботи, спрямованої на формування професійного іміджу викладача в процесі навчання у вищій школі. Акцентовано увагу на рефлексивній, комунікативній, морально-етичній компетенціях, що визначають рівень сформованості особистісно-професійного іміджу викладача ВНЗ.

Ключові слова: імідж, сталий розвиток, освіта.

А. Улищенко. Имидж преподавателя вузов в контексте образования для устойчивого развития. В статье раскрыты отдельные приоритеты работы, ориентированной на формирование профессионального имиджа преподавателя в процессе обучения в высшей школе. Акцентировано внимание на рефлексивной, коммуникативной, морально-этической компетенции, что определяет уровень сформированности личностно-профессионального имиджа преподавателя ВУЗ.

Ключевые слова: имидж, станое развитие, образование.

A. Ulischenko The image of a school in the context of education for sustainable development. The article deals with some priorities aimed at creating a professional image of the teacher in teaching in higher education. Attention is given to reflexive, communicative, moral and ethical competencies that determine the level of formation of personal and professional image teacher of high school.

Keywords: image, sustainable development, education.

Мета: розкрити теоретичні аспекти розвитку рефлексивної, комунікативної, морально-етичної компетентностей викладача ВНЗ, що впливають на формування його позитивного іміджу.

Постановка проблеми в загально-

му вигляді. Сучасний розвиток світового співтовариства потребує інноваційної освіти, здатної розкрити взаємозалежність усіх аспектів життя на Землі, відкрити логіку розвитку цієї взаємозалежності, визначити особливу місію людини зберегти цивілізацію для нащадків і саму себе в глобальному просторі. Для реалізації такої стратегічної мети освіта має допомогти людині формувати свої ідеали, зокрема, ідеал відповідальної особистості з високим рівнем розвитку не тільки професійних, але й морально-етичних компетентностей, що відкривають шлях до духовно-наукового освоєння навколишнього світу відповідно до пріоритетів сталого розвитку суспільства як домінуючої ідеології поступу людської цивілізації. Освіта для сталого розвитку є поняттям значно ширшим, ніж екологічна освіта, оскільки "визначення сталого розвитку включає, окрім екологічної, економічну та соціальну складові й спрямоване на людину та суспільство. Подолання ж екологічної кризи неможливе без подолання гуманітарної й антропологічної кризи" [9, 94].

Основні завдання вищої школи – це не тільки наукові дослідження, що відкривають істину, поширення її в процесі навчання, але й виховання особистості високої духовної культури з багатим внутрішнім світом, здатної творчо сприймати і перетворювати дійсність. Сьогодні ВНЗ покликаний формувати й розвивати глобальне світосприйняття, підвалинами якого є гнучкий інтелект, громадянська свідомість, високі моральні якості й гуманістичні ідеали особистості.

До процесу формування та розвитку професійної майстерності викладача ВНЗ прикута увага педагогіки вищої школи, оскільки від якості підготовки фахівця, орієнтованого у своїй діяльності на діалогічну взаємодію зі студентами, великою мірою залежить ефективність функціонування освіти як одного з найважливіших механізмів забезпечення сталого соціально-економічного й духовного розвитку су-

спільства. Підготовка викладача ВНЗ, його професійно-особистісний розвиток у системі неперервної освіти є сьогодні одним із найважливіших ресурсів, що забезпечує не тільки майбутню успішність навчального закладу, а й економічну та соціальну успішність суспільства загалом. Формування і розвиток професійного іміджу викладача ВНЗ є однією з надзвичайно актуальних складових такої підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Широкого спектру питань, пов'язаних з іміджологією, торкалися у своїх роботах Горчаков В. Г., Гузієв Н. В., Гуревич П. С., Данильчук Л. О., Ісаченко В. В., Калужний А. А., Кузін Ф. А., Мігіна Л. М., Панасюк А. Ю., Перелигіна О. Б., Подоляк Л. Г., Почепцов Г. Г., Рудницька О. П., Шепель В.М. та інші науковці. Так, А. Калужний у своїй роботі "Психологія формування іміджу вчителя" [3] здійснив не тільки теоретичне обґрунтування природи іміджу вчителя, його характеристики і типів, а також описав відповідний інструментарій, започаткувавши новий напрям – педагогічну іміджологію, що відкриває новий погляд на працівника освіти і його підготовку у вищих навчальних закладах. Міркування вченого можна цілком екстраполювати й на вищу школу: "Імідж учителя – емоційно забарвлений стереотип сприйняття образу вчителя у свідомості вихованців, колег, соціального оточення, в масовій свідомості. При формуванні іміджу вчителя реальні якості тісно переплітаються з тими, які приписують йому інші люди" [3, 10].

Проте особистісний імідж сучасного викладача вищої школи залишається однією з малодосліджених проблем, а це є причиною недостатньої уваги до організації системної роботи, спрямованої на формування позитивного професійного іміджу педагога ВНЗ. Система професійної та післядипломної освіти педагогів приділяє багато уваги підвищенню кваліфікації вчителя, але формування

педагога як гармонійно розвиненого суб'єкта, у якого інтелект вдало поєднується із добрими манерами, адекватною самооцінкою і розвинутою Я-концепцією, часто залишається поза сферою діяльності освітніх установ.

Готовність викладача до професійно-педагогічної діяльності у нових соціокультурних умовах визначається комплексом внутрішніх та зовнішніх якостей особистості, його індивідуальним іміджем, сформованими в процесі психолого-педагогічної підготовки до викладацької роботи у ВНЗ навичками використовувати інструментарій побудови власного позитивного образу. Окрім того, індивідуальний імідж фахівця, що враховує специфіку його роботи, є одним із шляхів гуманізації освіти та підвищення ефективності педагогічної діяльності.

Окреслимо певні пріоритети, які доцільно враховувати під час навчання у ВНЗ, зокрема в закладах неперервної освіти.

Широкий спектр напрямів діяльності викладача ВНЗ потребує наявності комплексу психологічних особливостей – цілеспрямованість, компетентність, гнучкість, – тобто тих індивідуальних рис, які надаватимуть можливість ефективно володіти технікою самопрезентації, що ґрунтується на загальній та професійно-педагогічній культурі, психолого-педагогічній компетентності. Психолого-педагогічна компетентність є основою формування гуманістично орієнтованого мислення педагога, що містить зокрема такі важливі компетенції, як рефлексивна, комунікативна, морально-етична. Наявність цих компетенцій визначає рівень сформованості особистісно-професійного іміджу викладача ВНЗ.

Рефлексія вчителя, на думку А. Бізясвої, це його вміння аналізувати, осмислювати та конструювати ціннісну основу своєї діяльності, що ґрунтується на відображенні себе як суб'єкта діяльності, особистості та індивідуальності в системі суспільних відносин [1, 61].

Уміння викладача усвідомлено й цілеспрямовано керувати своїм образом, добре усвідомлювати, яке саме враження він справляє на учасників комунікативного процесу, безпосередньо пов'язане з його рефлексивною здатністю аналізувати свої психологічні особливості й за потреби коригувати їх. Рівень розвитку таких реф-

лексивних компетенцій є важливим критерієм, що визначає фаховість викладача. Бути педагогом – це значить діяти в будь-якій комунікативній ситуації таким чином, щоб твій партнер отримував у ній певний імпульс до розвитку [1, 59]. Важливою умовою успішності роботи педагога над своїм іміджем є розвинена професійна рефлексія, тобто здатність співвідносити можливості власного "Я" із завданнями, що відповідають специфіці фахової діяльності викладача, імідж якого визначає психологічну атмосферу комунікативного середовища ВНЗ. Сучасна вища школа функціонує відповідно до пріоритетів відкритого громадянського суспільства, вона орієнтована на ідеали та цінності сталого розвитку і має потребу у викладачі, який має імідж компетентої, щирої, приємної у спілкуванні людини, налаштованої на емпатію і допомогу. Однак такий імідж не сприйматиметься як "маска" тільки в тому разі, коли відображатиме істинні цінності людини і в будь-якій комунікативній ситуації свідчатиме про конгруентність особистості, про її готовність успішно виконувати професійні обов'язки.

Психолого-педагогічна підготовка викладача ВНЗ передбачає формування і розвиток комунікативної компетентності. Різні аспекти теоретичних основ формування такої компетенції досліджували О. О. Аршавська, А. М. Богущ, О. Д. Божович, М. М. Вятюгнев, Д. І. Ізаренков, В. А. Кан-Калик, Л. І. Мацько, Н. А. Пашківська, М. І. Пентилюк С. О. Скворцова та інші вчені. Науковці зауважують, що комунікативну компетенцію слід розглядати у вимірах як лінгвістики, так і педагогіки, оскільки вона визначається і рівнем мовленнєвої підготовки особистості, і рівнем знань та навичок, пов'язаних з комунікативною поведінкою людини. На думку Скворцової С. О., "Комунікативна компетенція, ґрунтуючись на знаннях законів спілкування, психології міжособистісної взаємодії, володіння мовленнєвими вміннями, передбачає наявність соціокультурних, регулятивних і нормативних умінь" [8, 29]. Рівень сформованості цієї компетенції визначає успішність спілкування, уміння педагога добре презентувати себе і створити свій позитивний імідж.

Педагогічна діяльність завжди пов'язана з найрізноманітнішими кому-

нікативними ситуаціями, потребуючи від викладача якостей, що сприяють ефективній міжособистісній взаємодії – емпатії, здатності до рефлексії, гнучкості, товариськості, здатності до співпраці. Такі якості створюють психологічну атмосферу емоційного комфорту, інтелектуальної активності, творчого пошуку, визначають ефективність і доцільність педагогічної взаємодії [7].

Ефективне спілкування викладача визначається здатністю органічно поєднати вербальну і невербальну складові. На перший погляд може здатися, що невербальні засоби комунікації не є такими важливими, як і мовленнєві. Однак, як свідчить, наприклад, Алан Піз у книзі "Мова тіла" [4], значна частина інформації передається невербальними засобами: "На основі невербальної поведінки розкривається внутрішній світ особистості, здійснюється формування психічного змісту спілкування і спільної діяльності. Люди досить швидко пристосовують свою вербальну поведінку до мінливих обставин, але мова тіла виявляється менш пластичною" [5, 139].

Розвинені комунікативні вміння поряд із високим рівнем сформованості морально-етичних компетенцій свідчать про педагогічну культуру, майстерність викладача, який повсякчас налаштований подивитися на себе "очима студентів", бо відчуває внутрішню мотивацію до вдосконалення свого іміджу.

Глибину контакту визначають не тільки певні знання, навички, вміння, але й відповідна психологічна установка на спілкування, сформовані морально-етичні компетенції педагога. Зауважимо, що йдеться не тільки про налаштованість на цей контакт, а й про цілісне сприйняття людини як особистості. Саме за такої умови може йтися про спілкування на високому рівні.

Науковці, які у своїх роботах торкалися морально-етичних проблем, пов'язаних зі сферою освіти України (В. Андрущенко, І. Бех, І. Зязюн, В. Кремень, Л. Хоружа та інші) акцентують увагу на певних ціннісних пріоритетах у системі освіти нашої держави. Так, Л. Хоружа зазначає, що "педагогічна етика охоплює соціально значимі елементи суспільної моралі, виступає інтегративною характерис-

тикою професійної діяльності вчителя, визначає морально-етичні вимоги до нього та відображає ступінь їх трансформації у свідомості й поведінці педагога" [10, 11].

Вважаємо, що морально-етичні компетенції є неодмінною складовою професійного іміджу конгруентної особистості педагога, цілісного й щирого у своїх почуттях, вчинках, у сприйнятті навколишньої дійсності та у своїх висловлюваннях. Відповідно до закону конгруентності взаємодія партнерів в процесі спілкування буде психологічно узгодженою і викликатиме взаємну довіру, якщо вона свідчитиме про єдність досвіду, його усвідомлення і повідомлення про цей досвід [6].

Увага до педагогічного образу власного "Я", розвиток свого іміджу допомагає розв'язувати досить актуальну в наш час проблему професійного вигорання.

Психологи дійшли висновку, що педагогічна професія може деформувати особистість її суб'єкта [2], тобто призвести до емоційного, професійного вигорання, оскільки фах педагога, викладача досить часто пов'язаний з великим емоційним навантаженням: "Обтяжливими для людини є його симптоми, що проявляються як синдром емоційного виснаження, деперсоналізації і редукції своїх особистих досягнень" [1, 89]. Емоційне виснаження для викладача вищої школи означає знижений емоційний фон, байдужість, що безупинно зростає.

Здатність до емпатії є однією з найважливіших якостей педагога, однак майбутнього викладача ВНЗ практично не готують до ймовірних емоційних перевантажень, здебільшого недостатньо уваги приділяють цілеспрямованому формуванню відповідних знань, умінь особистісних психологі-

чних якостей, що можуть допомогти подолати емоційні труднощі під час фахової діяльності.

Першим кроком у профілактиці професійної деформації, пов'язаної з емоційним вигоранням є аналіз специфіки свого спілкування з іншими людьми – студентами, колегами на кафедрі, близькими, друзями, усвідомлення особливостей своєї комунікативної поведінки за різних обставин, причин мінливості настрою. Такий погляд на себе збоку, максимально неупереджені та об'єктивні висновки стосовно образу свого "Я", презентованого комунікативним партнером, допоможе глибше усвідомити пріоритети у фаховій діяльності, позбутися симптомів дистресу, спричиненого професійною комунікацією.

Висновки. Порушені в статті питання мають і далі ґрунтовно досліджуватися, адже реформування, розвиток освітньої системи в контексті розбудови нашого суспільства відповідно до пріоритетів сталого розвитку потребує системної уваги до формування іміджу майбутнього викладача вищої школи, розроблення навчальних курсів, спецкурсів у ВНЗ, зокрема у закладах неперервної освіти.

Позитивний імідж педагога вищої школи відкриває шлях до творчої самореалізації фахівця, допомагає підкреслити високий статус професії, а також, підвищуючи авторитет серед студентів, продуктивно впливати на мотивацію до опанування навчальних дисциплін.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бизяева А. А.* Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия / Бизяева А. А. – Псков: ПГПИ им. С. М. Кирова, 2004. – 216 с.

2. *Грановская Р. М.* Творчество и преодоление стереотипов / Р. М. Грановская, Ю. С. Крижанская. – СПб. : Издательство OMS, 1994. – 192 с.

3. *Калужный А. А.* Психология формирования имиджа учителя / Калужный А. А. – М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2004. – 222 с.

4. *Пиз А.* Язык телодвижений : Как читать мысли окружающих по их жестам / Аллан Пиз. М. : ЭКСМО-Пресс, 2002. – 288 с.

5. Психология и этика делового общения: Учебник для вузов / Под. ред. проф. В. Н. Лавриненко. – 4-е изд. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 415 с.

6. *Роджерс К. Р.* Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М. : Изд. группа "Прогресс", "Универс", 1994. – 480 с.

7. *Синягина Н. Ю.* Социально-перцептивные характеристики личности педагога: материалы научной сессии, посвящ. 75-летию ак. А. А. Бодалева ["Развитие социально-перцептивной компетентности личности"]. – М.: Луч, 1998. – 248 с.

8. *Скворцова С. О.* Професійно-комунікативна компетентність учителя початкових класів: монографія / С. О. Скворцова, Ю. С. Вторнікова. – Одеса : Абрикос Компани, 2013. – 290 с.

9. *Філяніна Н. М.* Освіта для сталого розвитку: гуманітарна й екологічна складові / Н. М. Філяніна // Гуманітарний часопис. – 2013. – № 2. – С. 93–99.

10. *Хоружа Л. Л.* Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів: Автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Л. Л. Хоружа; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2004. – 36 с.

Стаття надійшла 11.12.2014 р.

Працівниками Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти забезпечено проведення курсів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Так, за 2014 рік організовано роботу 194-х курсових груп, у яких навчалось 5 611 освітян, у тому числі на базі інституту – 185 груп (5 336 педагогів) та на базі РМК – 9 груп (275 педагогів). Навчання курсових груп відбувалось за такими формами: денна (очна), дистанційна, очно-дистанційна, поетапна та перманентна.